

Ministerieel besluit tot voorlopige bescherming als monument van de likeurstokerij De Beukelaer in Antwerpen

DE VLAAMSE MINISTER VAN BUITENLANDS BELEID EN ONROEREND ERFGOED,

Gelet op het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013, artikel 6.1.1;

Gelet op het besluit van de Vlaamse Regering van 25 juli 2014 tot bepaling van de bevoegdheden van de leden van de Vlaamse Regering, artikel 6, 1°;

Gelet op het advies van het college van burgemeester en schepenen van Antwerpen, gegeven op 25 mei 2018, waarvan de behandeling is opgenomen in bijlage;

Gelet op het advies van de departementen of agentschappen van de Vlaamse overheid, bevoegd voor ruimtelijke ordening, woonbeleid en onroerend erfgoed, leefmilieu, natuur en energie, mobiliteit en openbare werken, landbouw en visserij, waarvan de behandeling is opgenomen in bijlage;

Gelet op het advies van de Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed, gegeven op 14 juni 2018, waarvan de behandeling is opgenomen in bijlage;

Overwegende dat het waarderend onderzoek, waarvan de resultaten zijn opgenomen in het beschermingsdossier, de erfgoedwaarde van de likeurstokerij De Beukelaer aantoont;

Overwegende dat de likeurstokerij De Beukelaer als monument culturele waarde bezit die als volgt wordt gemotiveerd:

In de negentiende eeuw werden jenever en andere sterke dranken erg populair. Door de daling van de graanprijzen ten gevolge van de grootschalige invoer van graan uit Rusland en de nieuwe wereld vanaf het begin van de jaren 1870, steeg het volume geproduceerde alcohol sterk. De algemene verbetering van de conjunctuur vanaf ongeveer 1890 betekende voorts dat de gezinnen iets meer budget hadden voor luxeproducten zoals alcohol. Ook andere producten dan jenever vonden nu een afzetmarkt, meer bepaald anisette, curaçao, absint en elixir. Elixirs zijn suikerrijke, alcoholhoudende dranken gearomatiseerd met tientallen kruiden. Elixirs werden aanvankelijk als geneesmiddel bereid, maar belandden in de tweede helft van de negentiende eeuw steeds meer in het glas van gezonde mensen. De likeuren sloegen vooral aan bij de gegoede bevolking. De stokers probeerden er ook een nieuw publiek mee te bereiken, met name vrouwen. Door de groeiende populariteit van likeur waren er tegen 1910 zelfs 29 likeurstokers actief in de stad Antwerpen. De bekendste elixirs in het land waren de Elixir de Spa en de Elixir d'Anvers. De Beukelaer zag een aantal goede redenen om een glaasje te drinken: alcohol was stimulerend, hielp bij de spijsvertering en bij de genezing van een hele reeks ziektes. Geheelonthouding, zoals werd gepredikt door meer moralistische tijdgenoten, zag hij als tegengesteld aan de volksaard. Het motto van De Beukelaer was "uti, non abuti", gebruik, maar met mate. Het product Elixir d'Anvers en de producent De Beukelaer zijn aldus voorbeelden van de veranderende smaak in alcoholische producten op het einde van de negentiende eeuw. Elixir d'Anvers is bovendien een iconisch product voor de stad Antwerpen;

Overwegende dat de likeurstokerij De Beukelaer als monument historische waarde bezit die als volgt wordt gemotiveerd:

Elixir d'Anvers werd vanaf 1863 in Antwerpen gestookt door François Xavier De Beukelaer (1838-1917). In maart 1863 finaliseerde hij het recept van de Elixir d'Anvers op basis van een mengeling van tientallen soorten planten, fruit, kruiden, schors en wortels. De drank kreeg zijn goudgele kleur van saffraan. Elixir d'Anvers sloeg met zijn herkenbare achthoekige fles aan en De Beukelaer won medailles en erediploma's op diverse beurzen. Elixir d'Anvers werd een succesproduct met een productie van 700.000 liter per jaar vlak voor de Eerste Wereldoorlog. Het gamma van het bedrijf breidde uit met onder andere Balsam en een eigen jenever. Er werkten vlak voor de oorlog 60 tot 80 mensen in het bedrijf. Sinds 1863 stookt het bedrijf De Beukelaer zijn Elixir d'Anvers in het centrum van Antwerpen, sinds 1894 in de Haantjeslei. Zowel de stad als de provincie Antwerpen hadden een traditie van het stoken van jenever. De vier à vijf belangrijkste industriële stokers in Antwerpen produceerden in 1843 12,5% van de Belgische jenever. In 1885 was dat percentage gestegen tot 27% van de landelijke jeneverproductie. Ze produceerden jenever en brandewijn, maar evenzeer zuivere alcohol voor industriële doelen. De Beukelaer is een goed bewaard en representatief voorbeeld van de kleinschalige productie van sterke drank in het centrum van Antwerpen;

Overwegende dat de likeurstokerij De Beukelaer als monument industrieel-archeologische waarde bezit die als volgt wordt gemotiveerd:

De site De Beukelaer getuigt op een zeldzaam coherente wijze van het volledige proces van het stoken van likeur. In de eerste fase worden de ingrediënten van de Elixir d'Anvers in een koperen alambiek met zuivere alcohol gemengd. Na deze maceratie gedurende vijf dagen, wordt in de tweede fase de distilleerkolf met stoom verwarmd. Via een rode buis wordt de alcohol damp naar een koelketel gebracht, waar de alcohol condenseert tot het zogenaamde alcolaat of esprit. Een grote geklonken roestode koelketel staat tegen de zuidoostelijke muur van de hal. Nadat het alcolaat of esprit enkele weken heeft gerust, komt het in de derde fase in de mengketel terecht waar het definitieve product wordt bekomen door zuivere alcohol, gedemineraliseerd water en suiker toe te voegen. De vierde fase omvat de rijping in eikenhouten vaten van de Elixir d'Anvers gedurende een periode van vijf maanden. De zuidoostelijke zijde van de productiehal is ingenomen door rekken met eikenhouten rijpingsvaten. De vijfde fase is het bottelen, stoppen en etiketteren, wat centraal in de productiehal gebeurt. Een aantal van de oude installaties wordt nog door het bedrijf bewaard. Op de site bevinden zich magazijnen voor de opslag van de ingrediënten voor de diverse bereidingen en voor de opslag van de afgewerkte producten. Een deur op de binnenplaats geeft toegang tot de ruimte met de oude stookketel met de fabrieksschoorsteen. De stoom, vandaag opgewekt door een nieuwe ketel, wordt gebruikt voor het opwarmen van de distilleerkolven;

Overwegende dat de likeurstokerij De Beukelaer als monument architecturale waarde bezit die als volgt wordt gemotiveerd:

De architect Jules Hofman (1859-1919) ontwierp in 1894 een fabriek die uitdrukking wilde geven aan het architecturale streven van de opdrachtgever. Hofman studeerde tussen 1880 en 1884 bouwkunst aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten in Antwerpen. Hij werkte aanvankelijk aan woonhuizen en handelszaken in de neo-Vlaamserenaissance-stijl. Hij werd nadien een van de belangrijkste Antwerpse vertegenwoordigers van de art nouveau, onder andere in de wijk Zurenborg. Vanaf 1909 werkte hij vooral voor de Antwerpse bouwmaatschappij Vooruitzicht. De neo-Vlaamserenaissance-stijl werd in het laatste kwart van de negentiende eeuw gepromoot als nationale bouwstijl en werd vooral in de grote steden zoals Brussel en Antwerpen gebruikt. Er werd teruggerepen naar de renaissance en de bijhorende idealen van het humanisme als tegenreactie op de neogotiek en de verheerlijking van de geidealiseerde christelijke middeleeuwen. De neo-Vlaamserenaissance werd de belangrijkste bouwstijl van liberale openbare besturen. De fabriek van De Beukelaer is een voorbeeld van de neo-Vlaamserenaissance-stijl uit de eerste fase van het architecturale oeuvre van Hofman. Dat blijkt uit de verzorgd vormgegeven gevel waarin de typische elementen van de stijl terugkwamen: de trapgevels van de fabriekshal, de speklagen in witte natuursteen in combinatie met rode baksteen en het gebruik van blauwe hardsteen. De

architectuur sloot naadloos aan bij het patrimonium van de Antwerpse binnenstad. Voorts werd het interieur van het bureau van de directeur kunstig aangekleed in neo-Vlaamserenaissance-stijl. Het bureau heeft een visgraatparket, lambriseringsen, ingebouwde kasten, imitatie goudlederbehang (carton cuire), glas-in-lood raam boven de deur, schoorsteenmantel met spiegel en houten cassetteplafond;

Overwegende dat de cultuurgoederen die zijn opgesomd in de bijlage bij het ministerieel besluit integrerend deel uitmaken van het monument en de culturele, industrieel-archeologische en architecturale waarde van het monument versterken zoals gemotiveerd in de bijlage bij het besluit,

BESLUIT:

Artikel 1. Met toepassing van artikel 6.1.1 tot en met artikel 6.1.11 van het Onroerendergoeddecreet van 12 juli 2013 en artikel 6.2.1 van het Onroerendergoedbesluit van 16 mei 2014 wordt het volgende onroerende goed voorlopig beschermd als monument: likeurstokerij De Beukelaer, bureel, magazijnen, productiehal gebruikt voor de productie van Elixir d'Anvers, Haantjeslei 132 in Antwerpen, bekend ten kadaster: Antwerpen, 10de afdeling, sectie K, perceelnummer 1781X012.

De cultuurgoederen die mee worden beschermd, zijn opgenomen in bijlage.

De voorlopig beschermde onroerende goederen zijn aangeduid op het plan dat als bijlage bij dit besluit wordt gevoegd.

De fotoregistratie van de fysieke toestand van de voorlopig beschermde goederen wordt als bijlage bij dit besluit gevoegd.

Art. 2. Het monument heeft de volgende erfgoedwaarden:

- 1° culturele waarde;
- 2° historische waarde;
- 3° industrieel-archeologische waarde;
- 4° architecturale waarde.

De erfgoedelementen en de erfgoedkenmerken van het monument zijn:

De site De Beukelaer bevindt zich op de hoek van de Haantjeslei en de Van Trierstraat. De site bestaat uit een fabriekshal met aansluitende werk- en opslagruimtes, een overbouwde doorgang naar een binnenplaats, een kantoorgebouw met bureau in neo-vlaamserenaissance-stijl, de voormalige flessenwasserij, een ketelruimte met fabrieksschoorsteen, een opslagruimte met dubbele gietijzeren galerij, een lading met daarboven een magazijn, werkplaatsen, sanitaire ruimtes en refters.

Het kantoorgebouw is op de hoek van de Haantjeslei en de Van Trierstraat gebouwd. Het gebouw telt twee bouwlagen onder een schilddak (nok parallel met de Van Trierstraat). Het kantoorgebouw is twee traveeën breed in de Haantjeslei en negen traveeën lang in de Van Trierstraat. Het kantoorgebouw heeft een lijstgevel van bak- en natuursteen, afgesloten met een architraaf, een vlakke fries en een houten kroonlijst op klossen. Op de gelijkvloerse verdieping zijn er rondboogvensters met blind boogveld met decoratief metselwerk en rechthoekige vensters op de verdieping. Het interieur bewaart nog de stalen wenteltrap en het bureau van de directeur in neo-Vlaamserenaissance-stijl. Het bureau heeft een visgraatparket, lambriseringsen, ingebouwde kasten, imitatie goudlederbehang (carton cuire), schoorsteenmantel met spiegel, glas-in-loodraam boven de toegangsdeur en houten cassetteplafond.

De fabriekshal bestaat uit drie traveeën onder een zadeldak (nok parallel met de Van Trierstraat), met aansluitende werk- en opslagruimten en de overbouwde doorgang vanuit de poort aan de Haantjeslei. De fabriekshal heeft een topgevel van bak- en natuursteen op hoge sokkel met gekoppelde en getraliede keldervensters. De gevel is ingedeeld in traveeën door middel van pilasters met een topstuk. De vier pilasters hebben natuurstenen speklagen. De middentravee is verhoogd met een hoofdgestel en dubbel fronton. Op de architraaf is de naam van het bedrijf F.X. De Beukelaer aangebracht. Onder het hoofdgestel in de middentravee is een brede gesculpteerde gevelplaat met rankwerk en médaillon aanwezig, waarin het wapenschild van de stad Antwerpen staat afgebeeld (versterkte burcht, twee vrij geplaatste handen en een markgravenkroon). Onder de burcht staat de inscriptie FABRIEKS MERK. Het médaillon wordt geflankeerd door druivenranken. Iedere travee bevat een ruim segmentboograam in geblokte omlijsting van arduin beschermd door sierlijk ijzeren hekwerk. Onder het middelste raam is het wapen van België aangebracht, omdat het bedrijf hofleverancier voor het Belgische koningshuis was. Onder ieder raam is decoratief baksteenmetselwerk terug te vinden.

De fabriekshal heeft een rechthoekige vorm met betimmerde overkapping met centrale lichtstraat op ijzeren Polonceauspanten. Aan de noordwestelijke zijde van de fabriekshal bevindt zich een galerij op gietijzeren zuilen die toegang geeft tot de magazijnen op de eerste verdieping. De galerij kan met een lift (buiten gebruik) en een trap worden bereikt. Ook aan de noordwestelijke zijde bevinden zich op het gelijkvloerse niveau magazijnen. De tientallen soorten planten, fruit, kruiden en wortels die gebruikt worden voor de productie worden in deze vleugel bewaard.

Aan de zuidwestelijke zijde van de fabriekshal staan vier distilleerkolven naast elkaar opgesteld. Het gaat om respectievelijk een exemplaar van 355 liter gebouwd door Désiré Dubois, een exemplaar van 803 liter van Ch. Van Genechten en eentje van 1029 liter ontworpen door F.C. Smets uit Antwerpen. Het vierde exemplaar van 1100 liter werd in 1978 geproduceerd door Tournaire. De distilleerkolven staan op een verhoog met versierde gietijzeren poten. Een grote geklonken roestrode koelketel staat tegen de zuidoostelijke muur van de hal. Tegen de zuidwestelijke wand van de hal staan grote mengtanks en rusttanks. Vooral de kleine tanks van ongeveer 600 liter in koper springen in het oog. De mengketel van het Brusselse bedrijf Chaurobel staat naast de distilleerkolven opgesteld en wordt aangeduid met M1. Tegenover de mengketel M1 staat een tweede mengketel M2 opgesteld. Naast de Chaurobel en de distilleerkolven staat een kuip waarin suiker met warm water wordt gesmolten. Tegen de muur staat een marmeren plaat waar alcohol en water kan worden bekomen via twee kraantjes.

De zuidoostelijke zijde van de productiehal is ingenomen door rekken met eikenhouten rijpingsvaten. De twee bovenste lagen zijn kleinere vaten van ongeveer 600 tot 640 liter. De vaten op het laagste niveau hebben een capaciteit van ongeveer 3300 tot 3600 liter. De meeste vaten werden door de Antwerpse kuiper Antoine-Joseph Persenaire vervaardigd. Boven op de galerij in de productiehal staan nog enkele koperen ketels. Dit zijn infusievaten die voor de productie van Balsam werden gebruikt.

Ten zuidwesten van de fabriekshal bevindt zich een betegelde ruimte met een glazen koepel die in het verleden als flessenwasserij diende. Verder naar het zuidwesten ligt de rechthoekige opslagruimte met een dubbele gietijzeren galerij afgedekt met koepel op gebogen metalen schenkel- of philibertspanten. Iedere galerij heeft een bewaarde manuele ophaalinstallatie. De afwerking van de vloeren en muren is functioneel: dallen op het gelijkvloers, beton op de galerijen en witgekalkte bakstenen muren.

De oorspronkelijke fabriek is volledig onderkelderd. De kelder, die als magazijn wordt gebruikt, is via een trap vanuit de productiehal te bereiken. De gietijzeren zuiltjes met eenvoudig kapiteel ondersteunen stalen I-liggers met bakstenen troggewelven.

Het ketelhuis met de fabrieksschoorsteen is bereikbaar vanop de binnenplaats en grenst aan de fabriekshal en de flessenwasserij. De stoomketel werd door Jacques Piedboeuf in Jupile vervaardigd. Boven de stoomketel is een overkapping in glas en staal voorzien. Aan het ketelhuis grenst een werkplaats.

Art. 3. Voor het beschermde monument gelden de volgende beheersdoelstellingen:

- 1° de algemene doelstelling van de bescherming is het behoud van de erfgoedkenmerken en -elementen die de basis vormen voor de erfgoedwaarden. Elke aanpassing of nieuwe functie moet de beschermde erfgoedwaarden, -kenmerken en -elementen respecteren en ondersteunen. Bewaren gaat daarbij voor vernieuwen. Dit veronderstelt in de eerste plaats vakkundig onderhoud en conserverende ingrepen. Daarnaast vereist elke beheersdaad een geïntegreerde en duurzame aanpak waarbij de impact op de volledige site met al zijn componenten wordt afgewogen. Bij aanpassingen en/of functiewijziging dient de typologie van de likeurstokerij en de installaties te worden gerespecteerd. Dit betekent onder meer dat de nieuwe functie de draagkracht van het gebouw niet mag overstijgen;
- 2° de installaties voor de productie van Elixir d'Anvers maken een belangrijk deel van de erfgoedwaarde uit. Behoud van de activiteit is de beste bewaring voor industrieel erfgoed. Er dient op gelet dat de voortzetting van de activiteit de erfgoedwaarden niet aantast. De likeurstokerij De Beukelaer is echter een werkend bedrijf. Dat wil zeggen dat er over bepaalde machines en installaties soms beslissingen moeten genomen worden in functie van de bedrijfsvoering en de voortgang van de productie. Dit is mogelijk, maar er moet naar gestreefd worden om bij aanpassingen maximaal rekening te houden met de erfgoedwaarden. De installaties die niet meer bij de productie worden gebruikt, worden verder op de site bewaard;
- 3° de rijpingsvaten kunnen, in functie van het productieproces indien herstel onmogelijk blijkt, vervangen worden door nieuwe houten exemplaren met een gelijkaardig volume en vergelijkbare vorm;
- 4° de distilleerkolven en mengketel op het verhoog in de productiehal kunnen, in functie van het productieproces indien ze niet hersteld kunnen worden, vervangen worden door nieuwe exemplaren. Het oude toestel wordt dan elders op de site opgesteld;
- 5° In functie van de herbestemming van de ruimte van de stoomketel, kan de stoomketel verwijderd worden, mits behoud van de kop van de stoomketel van Piedboeuf met de vuurmond en het omringende bakstenen metselwerk. Dit kan in dezelfde ruimte tegen een muur worden geplaatst. Zo blijft de band met de koepel boven de stoomketel bewaard.

Art. 4. De zakelijkrechthouder en de gebruiker van het beschermde monument zijn verplicht de instandhouding en het onderhoud ervan te verzekeren door:

- 1° het goed als een goede huisvader te beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen te nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- 2° de toestand van het goed regelmatig te controleren;
- 3° regulier onderhoud uit te oefenen;
- 4° onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen te nemen in geval van nood.

Aanvullende voorschriften voor het als monument beschermd industrieel erfgoed:

- 1° de nodige maatregelen nemen om de werking als werktuig te verzekeren;
- 2° het actueel werkend industrieel erfgoed regelmatig in werking stellen volgens de regels van de kunst. Met de werking wordt bedoeld het functioneren van het totale productieproces waar dat mogelijk is.

Art. 5. Voor de volgende handelingen aan het beschermde monument moet een toelating worden aangevraagd:

- 1° het plaatsen, slopen, verbouwen of heropbouwen van een constructie;
- 2° het verwijderen, vervangen, wijzigen of verstevigen van constructieve elementen;

- 3° het verwijderen, vervangen of wijzigen van historische materialen en het toepassen van behandelingen met als doel de historische materialen te reinigen, te herstellen, te verduurzamen of te beschermen tegen verweer en aantasting;
- 4° het uitvoeren van de volgende werken aan het dak en de buitenmuren van constructies:
- a) het verwijderen, vervangen of wijzigen van dakbedekking en gootconstructies;
 - b) het verwijderen van voegen en het hervoegen;
 - c) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van de kleur, textuur of samenstelling van de afwerkingslagen;
 - d) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van buitenschrijnwerken, deuren, ramen, luiken, poorten, inclusief de al dan niet figuratieve beglazing, beslag, hang- en sluitwerk;
 - e) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van aard- en nagelvaste elementen, smeedijzer en beeldhouwwerk, inclusief nieuwe toevoegingen;
 - f) het aanbrengen, vervangen of wijzigen van opschriften, publiciteitsinrichtingen of uithangborden, met uitzondering van verkiezingspubliciteit en met uitzondering van publiciteitsinrichtingen, waarbij wordt bekendgemaakt dat het goed te koop of te huur is, op voorwaarde dat de totale maximale oppervlakte niet meer bedraagt dan 4 m²;
- 5° het uitvoeren van de volgende omgevingswerken:
- a) het plaatsen of wijzigen van bovengrondse nutsvoorzieningen en leidingen;
 - b) het aanleggen of wijzigen van verharding met een minimale gezamenlijke grondoppervlakte van 30 m² of het uitbreiden van bestaande verhardingen met minimaal 30 m², met uitzondering van verhardingen geplaatst binnen een straal van 30 meter rond een vergund of een vergund geacht gebouw;
- 6° het uitvoeren van de volgende handelingen aan of in het interieur dat over erfgoedwaarde beschikt en cultuuroederen die er integrerend deel van uitmaken:
- a) het uitvoeren van destructief materiaaltechnisch onderzoek;
 - b) het uitvoeren van structurele werken en het toevoegen van nieuwe structuren;
 - c) het verwijderen, vervangen of wijzigen van historische materialen en het toepassen van behandelingen met als doel de historische materialen te reinigen, te herstellen, te verduurzamen of te beschermen tegen verweer en aantasting;
 - d) het verwijderen, vervangen of wijzigen van plafonds, gewelven, vloeren, trappen, binnenschrijnwerken, inclusief de al dan niet figuratieve beglazing, lambrisering, beslag, hang- en sluitwerk, en van de waardevolle interieurdecoratie;
 - e) het bepleisteren van niet-bepleisterde elementen of het bepleisteren met een andere samenstelling of textuur, alsook het ontpleisteren van bepleisterde elementen;
 - f) het beschilderen van onbeschilderde elementen of het schilderen in andere kleuren of kleurschakeringen of met een andere verfsoort dan de aanwezige;
 - g) het uitvoeren van werken aan en het verplaatsen of verwijderen van de cultuuroederen die opgenomen zijn in een beschermingsbesluit;
- 7° het uitvoeren van volgende handelingen aan de beschermde toestellen:
- a) het wijzigen, vervangen of herstellen van het beschermde goed of onderdeel ervan met niet-originele materialen en constructietechnieken;
 - b) het volledig of gedeeltelijk uiteen nemen, het verplaatsen of wijzigen van de technische kenmerken van toestellen.

Er is geen toelating vereist voor het onmiddellijk nemen van passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen in geval van nood, noch voor de uitvoering van regulier onderhoud.

Brussel, 25 SEP. 2018

De Vlaamse minister van Buitenlands Beleid en Onroerend Erfgoed,

Geert BOURGEOIS